

A MAGYAR NYELV CIGÁNY EREDETŰ JÖVEVÉNYSZAVAI*

SCHIRM ANITA

1. Bevezetés

A magyar nyelvben viszonylag kevés cigány eredetű jövevényszó van, szemben más jövevényszórétegekkel. Ezek a jövevényszavak azonban annál több problémát vetnek fel. A többi jövevényszórétegtől eltérően ugyanis letről felfelé terjednek a cigány átvételek, s minden nyelvi kontaktus a szóbeliségben történt, illetve történik, az átvétel pontos idejét és az átadó nyelvváltozatot ezért nem lehet pontosan meghatározni. A legnagyobb vita azonban a cigány jövevényszavak számát illetően van. A TESz. 16 szót tart vitathatatlanul cigány eredetűnek, míg Kakuk Mátyás Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben (1997) című könyvében több mint 300 szóról állítja a cigány eredetet. Dolgozatomban a nyelvészeti szakirodalom egésze által cigánynak tartott jövevényszavak használati körét, gyakoriságát és stílusértékét mutatom be, valamint Kakuk szószármaztatásaira szeretnék reagálni, megmutatva, hogy sok általa felállított etimológia hangtani és szemantikai alapon sem állja meg a helyét.

2. A cigány–magyar nyelvi kontaktus

Az Indiából kivándorolt cigányok Iránban, Örményországban és Kisásziában, illetve a Balkánon telepedtek le. Magyarországra a XIV. század második felében értek el, a csoportos betelepülésük pedig a XV. századra tehető. Cigány megkülönböztető személynév már az 1400-as évekből adathatók hazánkból, a „*Benedictus dictus Chygan*” személynév például 1402-ből való (Pais 1936: 236; Fehértói 1987: 6). Mivel a cigányok nem rendelkeztek írásbeliséggel, így saját írott forrásaik sincsenek, történetükre csak a környezetük feljegyzéseiből lehet következtetni. A rájuk vonatkozó forrásadatok Magyarországon az 1400-as évektől főként királyi menlevelek formájában rögzültek. Zsigmond király 1423-ban kelt menlevelében „*Ladislaus Vajvode Ciganorum*” nevet használ, míg II. Ulászló 1496-ban a „*Vajvoda Farahonnum*” nevet rögzíti (Karsai 1994: 10). Ezek a források a cigányok vándorló életmódját bizonyítják, illetve azt, hogy a cigány vezérek neve hazánkban a *vajda* volt.

A középkori feudális rendi társadalomba a cigányság nem tudott teljes mértékben betagozódni, a cigányok külön tömböt alkottak. Az európai kultúrához képest ugyanis a cigányok más gazdasági–társadalmi állapotot képviseltek. Jellegzetes tevékenységeik közé a kovácmesterség, a fémművesség, a lókereskedés, a marhahajcsárság, a medvetáncoltatás, a posztóverés, a favontatás, a tégláégetés és a kereskedelem

---

* A dolgozat megírásához nyújtott önzetlen segítségéért ezúton szeretnék köszönetet mondani Németh Miklósnak, aki hasznos tanácsaival és kritikai megjegyzéseivel nagymértékben hozzájárult a dolgozat végső verziójának a megszületéséhez. Nem rajta múlt, ha a szövegben tévedések, hibák maradtak, ezekért a felelősség kizárólag engem terhel.

tartozott. Az általuk üzött foglalkozások elnevezéséből létrejött tulajdonnevek vezetőknévként gyakoriak voltak a cigányok körében. Például: *Kanalas, Orsós, Kolompár, Rosta Csinalo, Lakatos*.

A cigányok Magyarországra való betelepülése a török hódítások miatt a XVI. századtól vált tömeges méretűvé. A társadalomba még ekkor sem tudtak beilleszkedni, ezt mutatják a XVII–XVIII. századból való, az életmódjuk gyökeres megváltoztatására irányuló rendeletek, melyek – többnyire sikertelenül – a vándorló cigányok letelepítését tűzték ki célul. Újabb nagyobb betelepülési hullám a XIX. század második felében és a XX. század elején következett be, ekkor jöttek ugyanis hazánkba Moldvából a romani cigányok. Magyarországon a cigányok 1984 óta etnikai csoport státusszal rendelkeznek.

3. Cigány eredetű jövevényszavak a magyarban

A cigány eredetű jövevényszavak a magyar nyelv jövevényszórétegei között különleges helyet foglalnak el. A többi réteggel ellentétben itt ugyanis más a szavak társadalmi terjedési iránya, mint amit megszokhattunk; alulról fölfelé terjednek a cigány jövevényszavak, s a felsőbb regiszterekbe nem nagyon jutnak el. Nem műveltség-szavak ezek, hanem luxusjövevényszavak. A cigány jövevényszavak esetében minden nyelvkontaktus a szóbeliségben (a mindennapi életben, az íratlan nyelvben és kultúrában) történt s történik, s nehéz meghatározni az átadó nyelvváltozatot és az átvétel pontos idejét. Az 1940 után átvett jövevényszavak főként a lovári cigányból származnak, míg az ennél korábbiak a romungróktól valók (vö. Kakuk 1993: 196; Vekardi 2000). A cigány jövevényszavak nagy része a tolvajnyelvben található meg, és ott él tovább, míg kisebb részük a köznyelvbe is átkerült.

A többi jövevényszórétegtől eltérően a cigány jövevényszavak esetében nem tudunk hangtani és művelődéstörténeti kritériumokra hivatkozni a bekerülés pontos idejére vonatkozóan, így csak a magyar nyelvű nyelvemlékekben való első előfordulásra hagyatkozhatunk a szó átvételének a meghatározásánál. Annak ellenére, hogy a cigányok és a magyarok már a XV. századtól folyamatosan egymás mellett éltek, az átvett jövevényszavak nagy része mégis sokkal későbbi átvétel, és többségük az argón keresztül terjedt el, zömében a XIX. és XX. században.

Az átvett szavak száma körül nagy a vita: húsz alatti számtól egészen több százig terjed a cigány eredetű szavak mennyisége a különböző szakirodalmi munkákban. A TESz. 16 szót tart vitathatatlanul cigány eredetűnek, s további néhány szóról tartja lehetségesnek a cigány eredetet. A TESz. által cigány eredetűnek tartott szavak a következők:¹ *ácsi* (1777) '<cigányzenészhez> állj, hagy abba'; *bibas* (1784) 'gyámoltalan'; *csaj* (1900) 'leány'; *csór* (1890) 'lop, szerez'; *csóré* (1778) 'meztelen', (1842) 'cigány'; *dádé* (1768) 'cigány'; *devla* (1812) 'Isten'; *dilinós* (1894) 'féleszű, bolondos'; *duma* (1897) 'zálogcédulával való csalás', (1913) 'beszéd'; *góré* (1920) 'üzletvezető, főnök'; *kajál* (1862) 'eszik'; *lóvé* (1900) 'pénz'; *manusz* (1900) 1. 'valamely bűncselekmény áldozata', 2. 'illető, ipse, pali'; *more* (1647) 'román fiú', (1787) 'cigány férfi'; *nyikhaj* (1908/1947) 'felelőtlen, megbízhatatlan férfi'; *piál* (1862) '<szeszes italt>

¹ A szó után zárójelben a TESz. által adatolt első nem személynévi szóelőfordulás idejét adom meg.

szik'. A cigány eredet is felmerül továbbá az alábbi szavaknál a TESz.-ben, ám ezeknél a bizonytalan vagy a vitatott besorolás szerepel: *bili* (magyar fejlemény is lehet), *cavira* (talán hangutánzó, hangfestő eredetű), *csánk* (bizonytalan), *purde* (a cigány nyelv hasonló hangzású szavaiból nem fejthető meg). Kakuk a könyvében (1997: 35–128) 300 szócikkben több mint 300 szót tart cigány eredetűnek, s a kötet záró tanulmányában (1997: 149–72) is közel ugyanennyit sorol föl a szerző – szinte ugyanazokat, mint a szótárban, csak egy lakodalomról szóló szöveg kontextusán belül –, amelyeket cigány eredetűnek vél a magyar nyelvben. Szófejtései, magyarázatai azonban sokszor cáfolhatók, mert csupán ad hoc fejtegetésekre, szóbeli közlésekre épülnek, s nem mindig felelnek meg az etimológia alapelveinek. Gyakran ötletszerűen, főleg az összecsengés alapján hozza kapcsolatba egymással a szavakat, figyelmen kívül hagyva a hangtani és a jelentéstani levezetéseket, valamint az átadó és az átvevő nyelv sajátosságait. Szerinte „e témakörben nem mindig lehet a klasszikus jelentéstani, de főként hangtani levezetéseket alkalmazni” (Kakuk 1997: 37). Dolgozatom negyedik fejezetében a Kakuk által tévesen cigánynak etimologizált szavakat mutatom be.

Kakuk szóeredeztetései közt azonban hangtanilag és szemantikailag helytálló levezetések is találhatók szép számmal, így munkája mindenképpen nagy előrelépésnek tekinthető a magyar nyelv cigány jövevényszavainak a kutatásában. A TESz.-ben szereplő, cigánynak tartott szavakon kívül a szójegyzék alábbi levezetéseinél állja meg a helyét minden kétséget kizáróan a cigány eredet.²

Munkával, foglalkozással, fizetéssel kapcsolatos szavak: *bazsavel* ~ *bazsavál* ~ *bazsavázik* 'hangszeren játszik' < cigány *bašavel* 'hegedül, hangszeren játszik'; *bulcsi* ~ *bulcsa* 'munka' < cigány *būti* ~ *būtji* 'munka, dolog'; *buznyák* 'fillér, aprópénz' < cigány *buznjäre* 'fillér'; *lukesztó* 'katona' < cigány *lukesto* ~ *likesto* 'katona'; *rupó* ~ *ruppó* 'pénz, forint' < cigány *rup* 'ezüst, forint'; *vakéral* 'zenél' < cigány *vakerel* 'beszél'; *verda* 'szekér, kocsí' < cigány *vurdon* ~ *verda* 'szekér'.

Önelnevezés, cigány személyek megnevezései: *roma* 'cigány' < cigány *rom* 'ember'; *csávó* 'srác, gyerek' < cigány *čhāvo* 'fiú'; *lubnya* ~ *ludnya* ~ *lugnya* 'lány, ringyó' < cigány *lubnji* 'ringyó'; *romnyi* ~ *rumnya* ~ *rumnyik* 'lány' < cigány *romni* ~ *romnji* '(cigány)asszony, feleség'.

Indulatszavak, szitokszavak, illetve testiséggel kapcsolatos kifejezések: *alē* < cigány *ale* 'hej!'; *bēng* ~ *bēngēk* szitokszó < cigány *beng* 'ördög'; *bula* 'női nemi szerv, fenék, segg' < cigány *bul* 'fenék, far'; *csucsi* ~ *csucsika* 'női mell' < cigány *čūči* 'emlő'; *kár* ~ *káró* 'hímvessző' < cigány *kār* 'hímvessző'; *kula* 'ürülék, szar' < cigány *khul* 'ürülék'; *kúr* ~ *kúrēl* 'közösül' < cigány *kūrel* 'közösül'; *mindzsó* 'női szeméremtest' < cigány *mindž* 'női szeméremtest'; *mutrēl* : *bēmutrēl* : *mutrózik* 'bevizel, vizel, hugyozik' < cigány *mutrel* 'vizel'.

Egyéb testrésznevek: *tunya* ~ *hunya* 'orr' < cigány *hunya* 'orrlyuk'.

Értékelő melléknevek: *baró* ~ *barós* 'jó, nagyon jó, szép' < *bāro* ~ *baro* 'nagy'; *csármakló* 'együgyű' < cigány *čhārmakhlo* 'sintér, huncut, rafinált ember'; *gádzsó* < cigány *gadžo* 'nem cigány, paraszt'; *kandisz* 'büdös' < cigány *khandel* 'szaga van,

² E szavak többsége Kakuk korábbi cikkének szótárrészében (1993: 197–201) is megtalálható.

büdös'; *kusló* 'kopasz, bohó' < cigány *kušlo* 'kopasz, sovány, nyúzott'; *limáló* 'élhetetlen' < cigány *limālo* 'taknyos'; *sukár* 'jó' < cigány *šukār* 'szép'.

Veréssel, verekedéssel és halállal kapcsolatos kifejezések: *csalavél* 'megver, megüt' < cigány *čalavel* 'megüt'; *csundi* 'ostor, korbács' < cigány *cugnji* ~ *cunji* ~ *cupnji* 'ostor'; *malavel* ~ *malavál* : *měgmalavel* 'üt, megüt' < cigány *malavel* 'üt'; *márél* ~ *megmárél* : *lēmárel neki* 'megüt' < cigány *mārel* 'üt'; *mērél* 'meghal, elpusztul' < cigány *merel* 'meghal'.

Evéssel, ivással, kapcsolatos szavak: *szlina* 'szalonna' < cigány *slēna* 'szalonna'; *targyi* 'pálinka' < cigány *thardi* 'pálinka'.

Állatok megnevezései: *dzsukhel* ~ *zsukhel* 'kutya' < cigány *džukhel* ~ *žukel* 'kutya'; *gěrmó* ~ *kěrmó* 'giliszta' < cigány *kermo*, *kirmo* 'bogár, féreg'.

Használati tárgyak, szórakozással kapcsolatos eszközök: *kéró* 'ház' < cigány *khēr* 'ház'; *lila* 'kártya' < cigány *lil* 'levél, kártya'; *lula* 'pipa, cucli' < cigány *ljuljāva* 'pipa'.

Egyéb szavak: *avél* ~ *avizik* 'sietve megy' < cigány *avel* 'jön'; *cirdél* ~ *elcirdél* 'elhúz, elmegy' < cigány *cirdel* ~ *cidel* 'húz'; *daral* ~ *dárel* 'fél' < cigány *dāral* ~ *daral* 'fél'; *delázik* ~ *ledelázik* '(rendszerint pénzt) lead, átad, letejel' < cigány *del* 'ad'; *dikhenc* ~ *dikhic* 'néz, figyel' < cigány *dikhel* 'néz, lát'; *dzsal* 'megy' < cigány *džal* ~ *žal* 'megy'; *dzsanel* ~ *dzsanál* 'ért, tud, ismer' < cigány *džanel* ~ *žanel* 'tud, ismer'; *kěrel* 'szarik, beszarik, megijed' < cigány *kerel* 'csinál'; *náne* 'nincs' < cigány *nāne* 'nincs'; *pizdel* 'ért, lök' < cigány *pizdel* 'dug, nyom, lök'; *rovázik* 'sír' < cigány *rovel* 'sír'; *(be)rusél* 'megijed, beszarik' < cigány *rušel* 'megharagszik'; *szokěrész* < cigány *so keres* 'mit csinálsz, hogy vagy'; *uzsgyél* : *eluzsgyél* : *uzsgyi* 'szalad, elfut; rajta, futás' < cigány *uštjel* 'felkel, feláll'; imper.: *uštji*.

Az átvett szavak tematikus csoportjai is alátámasztják azt a megállapítást, hogy a cigány nyelvet főként az informális közösségen belüli kommunikációra használták. E luxusjövényszavak nagy része az argóból és a tolvajnyelvből indult útjára, s használatuk elsődleges célja a csoportképző szerep volt. A cigány jövényszavak többnyire valamilyen nyelvi tabut kifejező szavak, illetve pejoratív nyelvhasználatú kifejezések. A fentebb bemutatott cigány jövényszavaknál mind a jelentéstani, mind a hangtani levezetés egyértelműen a cigány eredet mellett szól, s a nyelvünkben használt alakok gond nélkül megfeleltethetők a cigány átadó nyelvi formáknak.

A cigányból kölcsönzött jövényszavak vagy változatlan formában kerülnek át a magyarba, vagyis teljes egészében átkerül a hangalak és a jelentés, ahogy azt a fenti szavak nagy része is mutatja, vagy pedig magyar honosító képzők (-l, -z, -g) kerülnek az idegennek érzett szavakhoz (például: *rovázik*). Gyakori továbbá a szóvég lekopása is (például: magyar *bibas* < cigány *bibastalo*). Nem mindig alapalakjukban kerülnek át azonban a cigány átadó nyelvi alakok, hanem sokszor többszám nominativusi alakjukban, gyűjtőnévi értelemben (vö. Bárczi 1932: 20). Például: *lóvé* 'pénz' (*lovo* többszáma *love*); *lila* 'kártya' (*lil* többszáma *lila*).

Az eddig bemutatott szavak a Kakuk könyvében szereplő szócikkeknek csupán a hatodát teszik ki. A többi, általa cigánynak tartott szó azonban különféle problémákat vet fel.

4. Tévesen cigány eredetűnek etimologizált szavak

Kakuk könyvének ajánlásában (1997: 6) Szabó Ágnes megjegyzi, hogy a szerző „szőredezettései visszhang nélkül maradtak a magyar nyelvészek részéről”. Az ajánlás záró bekezdését szó szerint idézem: „Maglehet, hogy ez a munka tartalmaz tévedéseket, s ez nem is baj. A szerző vállalja az úttörő szerepet, s igen szívesen venné a hozzászólásokat, hiszen a vita, az eszmecsere mindig csak segítségére lehet a tudósnak” (Kakuk 1997: 7).

Az alábbiakban Kakuk téves szószármaztatásaira szeretnék reagálni, megmutatva, hogy sok általa felállított etimológia hangtani és szemantikai alapon sem állja meg a helyét. Kakuk is érezhette később a munkájában rejlő pontatlanságokat, ugyanis egy általa dedikált könyvpéldány³ első lapján a szerző kézírásával már a következő bejegyzés olvasható: „Az itt található szószármaztatások csak az első lépcsőt jelentik; jobb megfelelések találhatóak a szkíta–alán–szarmata–oszét nyelvben. Kunszentmárton 2002. VI.22.”

A szójegyzék problémás szavait eredetük és jellegzetességük alapján a következő csoportokba soroltam: hangutánzó, hangfestő szavak; bizonyítottan más eredetű szavak; tájzavak; vándorszavak; gyereknyelvi szavak; ismeretlen eredetű szavak; belső keletkezésű szavak; egyéb szavak; tulajdonnevek. Nem célom a szójegyzék összes szavának helyes vagy feltételezeten helyes etimológiáját megadni, csupán az egyes szócsoportokban rejlő típushibákra szeretném felhívni a figyelmet, általában két vagy több szó hibás levezetésének a bemutatásával.

Kakuk etimológiáinál megfigyelhető, hogy a teljesen egyértelmű, valóban cigány eredetű szavak magyarázatát egy átadó nyelvi alak és jelentés, illetve a magyar nyelvi alak és jelentés megadásával elintézi, viszonylag rövid szócikket szentelve a problémamentes szavaknak, míg a véleményem szerint nem helytálló levezetésekhez sokszor több oldalnyi magyarázatot fűz, egy szócikken belül teljes szócsoportokat magyarázva, és ezeknél a levezetéseknel több teret kap a néprajzi és a kultúrtörténeti bizonyítás, mint a nyelvészeti. A gondom ezekkel az etimológiákkal az, hogy ha sem hangtani, sem alaktani, sem jelentéstani megfelelések nem támasztják alá a feltételezett eredetet, akkor a néprajzi, történeti adalékok, valamint a szubjektív magyarázatok sem segítenek a bizonyítás igazgá tételéhez.

A szójegyzék szavainak túlnyomó többségét hangutánzó és hangfestő szavak alkotják: *abajgat* 'nyugtalanít, kiabál, üt', *bákó* 'fajankó, együgyű', *bámul* 'elrémül, csodálkozik, önfeledten nézelődik', *bárgyú* 'együgyű, szelíd', *csá* 'igásállatok terelésére használt szó', *csatangol* 'kószál, csavarog, barangol', *csikland* 'csiklandoz, visket', *csimpaszkodik* 'görcsösen vkibe kapaszkodik, ráakasztkodik vkire', *csuklik* 'rekeszizma hirtelen összezárulásával sajátos hangot ad', *gajdol* 'kornyikál', *habzsol* 'mohón, sietve eszik', *hacacáré* 'korhelykedés', *happaré* 'állj fel, hoppá', *hebehurgia* 'szeles, meggondolatlan', *hutyorodik* 'felfelé kapaszkodik', *kap* 'hirtelen mozdulattal megragad', *kászalódik* 'készülődik, szedelődzködik', *lohol* 'náspángol, püföl, lihegve siet', *majszol* 'szájában az ételt szétmállasztva lassan eszeget', *motoz* 'átvizsgál, keres-

³ A dedikált könyv a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában található, A154680-as jelzettel.

gél, simogat’, *motyog* ’tesz-vesz, pizmog, halkán, érthetetlenül beszél’, *pancsol* ’kotyvaszt, bort, tejet felvizez’, *patyókál* ’betakar, dédelget’, *pilács* ’könnyezik, pislog, rosszul világító mécs’, *piszkál* ’bökdösve valahová juttat, hozzá-hozzáérve ingerel’, *sanda* ’kancsal, alattomos’, *sérikál* ’kóborol, fel-alá járkal’, *sertepertél* ’sürög-forog’, *süündürög* ’hízkelkedve forgolódik, jár-ke’, *zakatol* ’zörget, dörömböl, lármázik, zajt csap’. E szócsoporthoz a szavak jellegéből adódóan nehéz érvényes etimológiát felállítani. Kakuk e szavak szófejtéseinél a hangutánzó, hangfestő eredet ellenére tarthatatlan etimológiákat közöl. Például: a *bámul* szót, annak ellenére, hogy a TESz.-t idézve megállapítja annak hangutánzó-hangfestő voltát, mégis a cigány *bāre* ’nagyon’ és a romanugróban szerb eredetű *mislinel* ’gondol’ szavakból eredezteti, mondván, hogy „mert a ’nagyon elgondolkozik’ kifejezésből következhetnek a megadott jelentések”. Nem világos számomra, hogy két különböző eredetű szó hogyan alkothat összetételként egy harmadik nyelvben egy egyszerű szót. A *bámul* magyarázatánál megtaláljuk azokat a problémákat, amelyek általánosak Kakuk szófejtéseinél. Gyakran egy egyszerű szót összetételként magyaráz, úgy, hogy az etimológiának szemantikai alapja van ugyan, de a hangtani levezetés nem állja meg a helyét. Jelen esetben a *bāre* + *mislinel* szavakból semmilyen hangtani változással és szóösszevonással sem lesz *bámul*. A TESz. szerint a *bámul* hangalakja eredetileg a szájítátás, csodálkozás hang-és mozgásképzetét érzékeltethette. Közeli rokonságban van egyrészt a *bá* indulatszóval, másrészt az *ámul*, *ámít*, *álmélkodik* családjával. A hibásan etimologizált hangutánzó és hangfestő szavak csoportjából a *piszkál* szót emelem még ki. A szó a TESz. szerint hangfestő eredetű, és közeli rokonságban van a *pizmog* és *piszkol* szavakkal. Kakuk a cigány *pes xal* szerkezetre vezeti vissza a szót, aminek az első tagja (*pe* ~ *pes*) visszaható névmás, második tagja pedig a *xal* ’eszik’ jelentésű ige. Ezekből a feltételezett alkotóelemekből azonban nem vezethető le a *piszkál* szóban rejlő jelentés.

Kakuk cigánynak vélt szavai közt vannak olyanok is, amelyek bizonyítottan más eredetűek: *ármányos* ’paraszt, istentelen, csintalan, cselszövő’ (német < kfn., úfn. *armmann*, *arman* ’paraszt, jobbágy’); *bitang* ’zsákmány, csavargó, gazdátlan’ (német, cseh közvetítéssel < kfn. *biutunge* ’préda, prédaszerzés’, cseh *bitung* ’préda, prédaosztás’); *bizarr* ’különös’ (nemzetközi szó; ang. *bizarre*; ném. *bizarr*, fr. *bizarre*, ol. *bizarro*, rom. *bizár*, cseh *bizarní* ’különös, furcsa’); *budi* (német < kfn. *buode*, úfn. *Bude* ’bódé’); *csakliz* ’fondorlással megszerez, ad-vesz, csal’ (német < *schachern*, *sachern*, *sacheren* ’kereskedik, csereberél, ad-vesz’); *doszt* ’untig, rogyásig’ (szláv), *eszkába* ’fémlemez, vaskapocs’ (szláv < blg. *ckóba*, szlk. *skoba*, or. *ckaĉa* ’vaskapocs’), *lingár* ’hízkelkedő, semmirekellő személy’ (román < *lingău* ’nagyevő, élősdí’), *lipitor* ’földhözragadt, nincstelen jobbágy, másokon élő ember’ (román), *sintér* ’kutyapecér, gyepmester, bakó, hóhér’ (bajor-osztrák < *schinder*, *schintĕr*, *schinter*), *sitt* ’börtön’ (német < *schütten* ’bekerít, bezár, akadályoz’, *verschütt* ’fogság’), *zsába* ’idegfájdalom, bőrkeményedés, béka’ (szláv < blg. *ĉabá* ’béka, szívgyörcs’, szlk. *žaba* ’béka, ínydaganat’), *zsebrák* ’szegény, szűkölködő ember, harácsoló zsoldos katona’ (szláv < cseh *žebraĉk*, szlk. *žobrák* ’koldus’). Ezeknél a szavaknál Kakuk nem veszi figyelembe a már meglévő és helytálló etimológiákat, s helyettük főként a szavak puszta összecsengésére alapozza eredeztetéseit, s a meglévő etimológiáknál jóval

gyengébb bizonyító erejű magyarázatokat ad. A szójegyzék ezen szavai közt vannak olyanok, amelyek etimológiáját a TESz. óta pontosította a jövevényszó kutatás,⁴ de egyik kérdéses szónál sem merült fel új átadó nyelvként a cigány nyelv. A bizonyítottan más eredetű szavak csoportjából kettőt emelek ki, megmutatva velük a Kakuk-féle etimológiák általános hibáját. A *bizarr* szónál például a következőt olvashatjuk: „...Nem gondolom, hogy a magyarban cigány eredetű, de az olasz etimológia alapja is lehet a cigány *bi*-fosztóképző + a *zarvalo* ~ *zardjalo* 'szőrös', mert a csupasz arc, kopasz fej eléggé bizarr.” A szó azonban nemzetközi szó, az olaszból terjedt szét, s közvetlen forrása a német vagy a francia lehetett, s egyik nyelvben sem merült fel a cigány közvetítés ötlete. A *doszt* 'elég, untig, rogyásig' szóról pedig Kakuk a TESz. alapján azt jegyzi meg, hogy szláv eredetű, majd hozzáteszi, hogy „a Kunszentmártonban hallott *doszta* *lóvé* cigány közvetítésre utal. Cigány *dosta* 'elég'.” A cigány megfelelő azonban nem az átadó nyelvi alak. Még Vekerti (2000: 57) is szláv megfelelőre vezeti vissza a szót. A TESz. szerint is szláv eredetű a szó, vö. bolgár *dócsma*, szerb-horvát *dósta*, szlovén *dósti*, orosz *доцма*. Az alakok részben az összláv *dosyti ('a jóllakottságig'), részben az összláv *dosyta ('addig, amíg jóllakott nem lesz') folytatásai. A magyarba tehát a szó valamelyik szláv nyelvből került át.

A következő szócsoporthoz a tájszavak alkotják: *acsurál* 'ver, ütlegel', *alafáré* 'közönséges, faragatlan, ordinaré', *balamuta* 'baj, kellemtelenség, zavar', *batramáskodik* 'látatlankodik, sötétben jár, botorkál', *biboldó* 'zsidó', *bukuli* 'laposra sült, keletlen kenyér', *cserkabala* 'forgóhinta', *csurok* 'esernyő', *lakhandi* 'földbe ásott, gazzal, náddal fedett kunyhó', *limáló* 'élhetetlen', *lulugya* 'rosszakaratú és buta személy', *majlácsó* 'sem mire sem jó, mindenre alkalmatlan'. A tájszavak hibás etimológiájának a bemutatására is két példát emelek ki a szójegyzékből. A *batramáskodik* szó visszavezetése a cigány *bi*-fosztóképzőre és a cigány *troma* 'merészség, bátorság' szóra sem hangtanilag, sem jelentéstanilag nem túl meggyőző. Hasonlóan a *csurok* szó sem valószínű, hogy a cigány *čuro* 'rosta' szóból lenne magyar *-k* végződésű, ugyanis a *-k* nem tipikus honosító képző a magyarban. A rosta jelentésű átadó nyelvi alakot szubjektív felvetéssel próbálja Kakuk magyarázni, szerinte „amikor az egyszerű ember az első esernyőt meglátta, így kiálthatott: Dik mán anyám, rostát tett a fejire!” (1993: 68). Ez az elképzelés azonban nem erősíti meg a szó nyelvileg problémás levezetését.

Három vándorszó is akadt a szójegyzékben: *hajde* 'nosza, rajta, gyerünk', *pallos* 'széles pengéjű kard', *pandur* 'katona, martalóc, zsandár'. A vándorszavak jellemzője, hogy nyelvföldrajzi értelemben utazást tesznek, s a nyelvek areális érintkezése folytán kerülnek egyik nyelvhasználó közösségből a másikba (Kiss 1966: 181). Lehet, hogy a három vándorszó, amelyet Kakuk cigány eredetűnek vesz, a cigány nyelvből került át a magyarba, de nem a cigány volt e szavak eredeti forrásnyelve, így csupán cigány közvetítésűek, de nem cigány eredetűek. A *hajde* szó kapcsán Kakuk közli a TESz. álláspontját, miszerint vándorszó, és közvetítő nyelvként lehetséges a szerbhorvát, a román, az oszmán török és a szlovák. Majd hozzáteszi, hogy ő főként cigány osztálytársaitól

⁴ Az *ármányos* szóról a TESz. még csak a német eredetet jegyezte fel, az EWUng. azonban már pontosított német vonatkozású etimológiát ad (Gerstner 1998: 63), felnémet eredetűnek tartván a szót.

hallotta. Ez a szubjektív megfigyelés azonban egyéb nyelvi, szóföldrajzi, jelentésbeli bizonyítékok hiányában nem támasztja alá a szó cigány eredetét. A *pallos* 'széles pengéjű kard' szót Kakuk a cigány *pale* 'vissza' + *šinel* 'vág', azaz 'visszafelé vág' szerkezettel hozza kapcsolatba, ami jelentésstanilag megállná a helyét, azonban a levezetés jellegével és hangtani, alaktani sajátosságaival gond van. Nem jellemző ugyanis a magyarba bekerült jövevényszavakra, hogy az átadó nyelv két szava az átvevő nyelvben egy szóvá olvadna össze, úgy, hogy a második szóból csak egy hang őrződik meg. Ezzel az erővel bármilyen, *s*-sel kezdődő cigány szó lehetne az etimológia alapja. Hasonló a gond a *pandur* szónál is, ezt Kakuk a cigány *phandel* 'köt' és a *dūr* 'messze', illetve *dural* 'messziről' összetételből vezeti le.

A szótárban három gyereknyelvi szó is helyet kapott: a *ciróka-maróka* 'kedveskedő cirógatás közben használt szó', a *dudu* 'mumus' és a *hajcsi* 'bölcső'. A gyereknyelvi szavakat a nyelvek hasonlításánál, így a jövevényszó-kutatásnál is ki szokták zárni a nyelvészek a vizsgálati anyagból, így ezek levezetései sem bizonyító erejűek. Az idézett magyar szavaknak és a cigány megfelelőeknek a kapcsolata csupán a típusuk hasonlóságán alapul.

A következő csoportba az ismeretlen eredetű szavak tartoznak: *bandzsa* 'kancsal, bamba', *bárszing* 'gyomor', *becsül* 'tisztel, értékel', *cudar* 'alávaló, hitvány', *cula* 'ringy-rongy, batyu', *csalamádé* 'zöldtakarmánynak való kukorica; vegyes savanyúság', *csikas* 'csenevész, farkas', *csúf* 'csúnya', *dévaj* 'vidám, lármázva mulatozó', *faramuci* 'laktanyai játék, laktanyai személy, ülep, bonyodalom', *gányó* 'nem cigány', *garázda* 'békétlenkedő, erőszakos', *golyós* 'félbolond', *gyentel* 'dögönyöz', *handabanda* 'szájhősködés', *hóhányó* 'hazudós, szélhámos', *horpasz* 'beesett, ágyék', *kampec* 'vége van', *kofa* 'öregasszony, piaci árus', *kojtol* 'büzölögve ég', *korlát* 'körülkerített hely, mellvéd', *kupcihér* 'főkolompos, dologkerülő', *kuszál* 'kuszává tesz, borzol', *lak* 'bűn', *lázad* 'felkerekedik; zendül', *lombár* 'nagyon nagy', *makrancos* 'makacs, nyakas, önfejű', *mente* 'prémezett felsőkabát', *náspágot* 'elpáhol, alaposan elver', *paráhol* 'permetez, locsol', *pási* 'idősebb rokon', *pereputty* 'család, a rokonok összessége', *pimasz* 'szemtelen', *pótol* 'kiegészít', *sajnál* 'bánkódik vmin', *sanyargat* 'kínoz, gyötör', *sóvárog* 'erősen vágyakozik vmire', *takony* 'váladék, orrváladék', *tákol* 'foltoz, összeeszkábál', *tulok* '(fiatal) ökör, esetleg tehén', *zivatar* 'csattanás, szélvész, égháború', *zsarol* 'valakit erőszakkal kényszerít valamire'. A szójegyzék legnépesebb csoportját e szavak alkotják. A TESz. az előbb felsorolt szavak mindegyikét ismeretlen eredetűnek jelöli meg, így elvileg van esély arra is, hogy cigány eredetűek, de ugyanúgy arra is ugyanennyi az esély, hogy más jövevényszórétegre tartoznak. Kakuk érvei a cigány eredet mellett itt sem állják meg a helyüket. Például a *cudar* szónak Kakuk az 'elkóborló, tilosban kószáló ló' jelentését emeli ki, s ezt a *cu*-*hoz/-hez/-höz* + *dandārel* 'fog, harap' szavakból vezeti le, amely etimológiánál sem az alaktani összerántódás, sem a jelentésbeli levezetés nem világos. A *cudar* szó ugyanis nem cigány, hanem német átvétel, Hadrovics (1965) a szót a *zuwider* népies ejtésű *zvider* 'ellenszenves, kellemetlen, nyűgös' alakjából származtatja, s kétszeres átvételnek tekinti, mivel *cvider* 'nyűgös' formában is bekerült nyelvünkbe.

A Kakuk által cigánynak titulált szavak között akadnak belső keletkezésűek is: *alamuszi* 'semmirekellő, alattomos', *balfasz* 'ügyefogyott személy', *bezzeg* 'sarkantyú, bökkenő', *csibész* 'utcagyerek, csirkefogó', *félnótás* 'félbolond', *gáborján* 'szarka, gébics', *herdál* 'pazarol', *kertel* 'az igazat kerülgetve beszél, szökik'. Kakuk ezeket is cigány eredetűeknek titulálja, holott bizonyíthatóan magyar fejlemény mindegyik. Például: a *herdál* a TESz. szerint a *hord* igéből jöhetett létre az *-ál* gyakorító képzővel. Jelentése azon alapulhat, hogy aki elhordogatja, elhurcolja a pénzét, az voltaképpen eltékozolja, vagyis elherdálja. Kakuk viszont a cigány *xoxavel*, szinto cigány *xoxrel* 'hazudik, megcsal, becsap' múlt idejű alakjából származtatja az első szótag lekopásával: *xoxeral mur dzipen* = 'megrontottad az életem'. A levezetés problémája, hogy az olyan nyelvekre, mint a magyar – ahol a hangsúly kötött és az első szótagra esik – a szóvégi redukálódás, a véghangzók lekopása jellemző, nem pedig a szó elejének a csorbulása. Félresiklott a *bezzeg* szó etimologizálása is Kakuknál, ő ugyanis a cigány *buzex* 'sarkantyú' és *bezex* 'bűn' szóból származtatja, ám sem a hangtani levezetést, sem az alaktani kontaminációt, sem pedig a jelentések egyeztetetőségét nem indokolja. Továbbá a jövevényszó-kutatás nem ismer szókapcsolatból származó cigány jövevényszavakat sem, ám Kakuk szófejtéseinél mégis gyakran történik szókapcsolattal való magyarázat. Például a TESz. által magyar fejleménynek tartott *alamuszi* szót a cigány *alav ~ ala ~ lāp* 'szó' és a cigány *musārel* 'elront' szókapcsolatából vezeti le, a 'szóval rontó' jelentés felhasználásával.

Az egyéb kategóriába olyan szavakat soroltam, amelyek etimológiái Kakuk bevallása szerint is teljesen szubjektívek, illetve, amelyek helyes voltában még ő maga sem hisz igazán: *basztuha* 'buta, féleszű, otromba', *gyészora* 'gyatra, hitvány', *kórasz* 'fürkész, vizsgál, kóborol, böngész', *laci* 'szegényes, olcsó vendéglő; vásárokon, piacon felállított sátor vagy rögtönzött bódé, amelyben frissen sült húst, halat árulnak', *majlácsó* 'semmire sem jó, mindenre alkalmatlan (ló)', *morcsos* 'piszkos'. E szavak többségét Kakuk a rokonaitól (apjától, nagyanyjától, nagyapjától, anyósától), illetve Kunszentmártonban élő ismerőseitől hallotta, s ez alapján tartja őket cigány eredetűeknek, ami természetesen még nem elég bizonyító erő e szavak származásánál.

A köznyelvi szavakon túl az alábbi tulajdonnevek is bekerültek Kakuk szószeredébe: Bali, Bari, Becsali csárda, Bizsu, Bódi, Kaló, Karvas, Klampár, Kóró, Kucori, Kucsorgó, Kulipintyó, Kutri, Kutyakaparó, Lala, Lavotta, Lebuki, Loló, Pekó, Pingyó, Putri, Rumi, Suké, Vinyó, Vinnyó. Azonban a nevek eredetének megállapításához névtani, családtörténeti kutatások is szükségesek, nem elég, ha egy nevet azért, mert az egy cigány ember neve, cigány eredetűnek is titulálunk. Egy korábbi munkájában Kakuk megállapítja, hogy Kunszentmártonban az anyakönyvek alapján gyűjtött „mintegy százötven cigányokat jelölő névnek körülbelül a 10%-áról tehető fel, hogy cigány alapszóból keletkezett” (Kakuk 1993: 161). Vagyis a cigány névadásnál túlnyomó többségben vannak a nem cigány eredetű elnevezések. Ezek közül is a foglalkozásból lett vezetéknevek a leggyakoribbak. Például: Lakatos, Kolompár, Rostás, Teknős, Orsós.

A cigány eredet a felsorolt tulajdonnevek közül a következőknél állja meg a helyét minden kétséget kizáróan: *Bari* (*bari* 'nagy'), *Kaló* (*kālo* 'fekete'), *Kóró* (*korro*

~ *kōrō* 'vak'); *Lavotta* (*lavuta* 'hegedű'), *Loló* (*lolo* 'vörös, barna'), *Suké* (*šuko* 'száraz, sovány'); míg a kötetbeli többi név etimológiája ad hoc jellegű.

5. A cigány jövevényszavak használata

A nyelvészeti szakirodalom egésze (TESz., Kakuk) által egységesen cigánynak tartott jövevényszavak mindegyike szerepel értelmező szótárainkban (ÉKsz., ÉKsz.²). Azonban egyik szó sem semleges használatú, mind valamilyen stílusminősítéssel van ellátva. Bizalmas minősítésű a *csaj*, a *csór*, a *duma*, bizalmas és tréfás a *devla*, míg bizalmas és pejoratív a *nyikhaj* szó. Népiesnek besorolt az *ácsi*, népies és tréfás a *bibasz*, népies és gúnyos a *dádé*, népies és kivesző a *more* szó. A *kajál* és a *dilinós* szavak tréfás besorolást kaptak, a *csóré* szó tájszónak, illetve pejoratív szónak lett minősítve, a *piál* pedig kissé vulgáris használati értékkel bír. S bár a cigány jövevényszavak nagy része az argón keresztül terjedt el, az ÉKsz.² mégis csupán három cigány jövevényszót illetett argó minősítéssel: a *góré*, a *lóvé* és a *manusz* szavakat. Ennek oka, hogy a korábban valóban csak a tolvajnyelvben használatos szavak fokozatosan átkerültek a köznyelvbe, s a csoportnyelvi jelleg helyett a bizalmas nyelvhasználat elemeivé váltak, ahogy azt a szavak használati köre és gyakorisági adatai is mutatják. A köznyelvbe is bekerült cigány jövevényszavak stílusminősítének a változását az ÉKsz.² és a korábbi ÉKsz. minősítéseinek az összehasonlítása is alátámasztja. Az ÉKsz. ugyanis a *góré*, *lóvé* és *manusz* szavakon kívül szintén argó besorolással illette még a *csaj*, a *csóró*, a *duma*, a *nyikhaj* és a *piál* szavakat, amelyek mára már más nyelvhasználati regiszterbe sorolhatók.

A TESz.-ben még nem található, de cigánynak tekinthető jövevényszavak közül csak kevés jutott el a köznyelvig, bár fokozatosan nő a köznyelvbe bekerülő szavak száma. Ezt mutatja az a tény is, hogy az 1972-es ÉKsz. ezek közül a szavak közül még csak a *bula*, a *dikhenc*, a *gádzsó* és a *roma* szavakat tartalmazza, míg a 2003-as ÉKsz.²-ba már e szavak mellé bekerült a *bazsevál*, a *buznyák*, a *csávó*, a *kúr*, a *vakerál* és a *verda* szó is. A leggyakrabban használt (vö. ÉKsz.² 2003: XIV–XV. A gyakorisági mutatók) és hivatalos stílusminősítéssel ellátott szó a *roma*, míg a legritkább alakok az argó minősítéssel besorolt *bula*, *csávó*, *gádzsó* és *vakerál* szavak. Bizalmas, illetve tréfás minősítést kapott a *buznyák*, bizalmasat a *verda*, tréfásat, illetve gúnyosat a *bazsevál*, durvát a *kúr* és táji megjelölést a *dikhenc*.

A cigány jövevényszavak tényleges használati körének a feltérképezéséhez internetes szövegtárakban (Magyar Nemzeti Szövegtár⁵) végeztem keresést, illetve különféle kereső programok (Google⁶) és elektronikusan böngészhető újságok (Magyar Hírlap 1994–1998, HVG 1993–1998) segítségével egy-egy szerkezet gyakoriságát vizsgáltam. A különböző korpuszok választását az az előfeltevés indokolta, hogy a cigány jövevényszavak gyakorisága és használati köre eltérő mértékű lehet a hagyományos írott médiumokban (sajtó) és az írott beszélnyelviség egyes szövegtípusainál (fórumhozzászólások, csevegések).

⁵ http://corpus.nytud.hu/mnsz/secret/szovegtar_hun.html#

⁶ <http://www.google.co.hu/>

A keresés során beigazolódott az előzetes elvárás, miszerint a papír alapú írott sajtóban kevés és korlátozott a cigány jövevényszavak megjelenése. Mind a HVG-ben, mind a Magyar Hírlapban a legtöbbet a *roma* szó fordult elő, 113, illetve 1230 találati aránnyal. A többi cigány átvétel azonban csak nagyon kis számban szerepelt. A HVG-ben a *verda* (31), a *csóró* (7), a *csaj* (5), a *dili* (3), a *baró* (2), a *kajál* (1), a *manus* (1) és a *piál* (1) szavak jelentek meg, a szó után zárójelben megadott találati aránnyal, míg a Magyar Hírlap a *csaj* (84), a *csóré* (25), a *gádzsó* (17), a *kajál* (10), a *piál* (7), a *verda* (9), a *nyikhaj* (6), az *ácsi* (9), a *dilinyós* (3), a *baró* (1), a *csór* (1), a *manus* (1) és az *uzsgyi* (1) szavakat tartalmazta. A többi cigány jövevényszó nem került elő a nyomtatott sajtónak ezekben a vizsgált anyagaiban. A cigány jövevényszavaknak a hagyományos írott sajtóbeli csekély előfordulásának az oka abban keresendő, hogy bár a cigány jövevényszavak az argó regiszteréből átkerültek a bizalmas és a népies kategóriákba, ám megőrizték a környezetfelidéző hatásukat, s így jobbra csak a beszélt nyelvben, annak is a személyes változatában fordulnak elő.

A cigány jövevényszavak gyakoriságát a Magyar Nemzeti Szövegtár segítségével is vizsgáltam, amely az írott médiumok sorában közbülső helyet foglal el, ugyanis 5 különféle alkorpuszt (sajtó, szépirodalom, tudományos, hivatalos, személyes) tartalmaz. Az MNSZ-ben való keresés során az összes nyelvváltozat (magyarországi, szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi, vajdasági) összes (181 328 691 szóból álló) alkorpuszában 500 elemű véletlen mintán elvégezve a keresést a TESz. által cigánynak tartott szavakra az alábbi találati arányok adódtak: *ácsi* – 12, *bibas* – 0, *csaj* – 881, *csór* – 10, *csóré/csóró* – 25/212; *dádé* – 9, *devla* – 16, *dilinós* – 20, *duma* – 1342 (nem releváns az adat az alaki egybeesés miatt), *gór* – 70, *kajál* – 14, *lówé* – 132, *manus/manusz* – 149/27, *more* – 801, *nyikhaj* – 38, *piál* – 26. A többi cigány átvétel pedig a következő találati aránnyal szerepelt a mintában: *roma* – 6561, *csávó* – 274, *uzsgyi* – 65, *baró* – 61, *verda* – 38, *bula* – 22, *kér* – 19, *gádzsó* – 17, *kúr* – 14, *buznyák* – 5, *dzsál* – 5, *daral* – 2, *mindzso* – 2, *náne* – 2. A *csucsi*, a *dzsanál*, a *kandisz*, a *lubnya*, a *merel*, a *rovázik*, a *sukár*, a *szokeresz* és a *vakerál* szavak marginális használatúaknak tekinthetők, ugyanis csupán egyetlen találati adattal szerepeltek a mintában. A kapott nyelvi adatok nagyjából egyformán oszlottak el a különböző alkorpuszok közt, vagyis a cigány jövevényszavak a sajtó és a szépirodalom nyelvében is éppúgy megtalálhatók, mint a tudományos, a hivatalos vagy a személyes alkorpuszokban. A keresés eredményei tehát azt bizonyítják, hogy a korábban csak a szlengben és az argóban használt jövevényszavak mostanra már kezdenek a köznyelv részévé válni.

Az írott források közt a legnagyobb arányban az internet különböző szövegei tartalmazták a cigány jövevényszavakat.⁷ Az internet egyes szövegtípusai (fórumhozzászólások, csevegések) ugyanis a beszélt nyelv felé közelítenek, így a megformálást tekintve kevésbé kontrolláltak, vagyis nagyobb az esélye a bizalmas, a vulgáris, a pejoratív vagy az argó színezetű cigány jövevényszavak használatának. Az internetes péld-

⁷ Az internetes kereséseknél a cigány – magyar szójegyzékekből, szlengszótárakból, cigány nyelvű szövegekből származó példákat nem vettem figyelembe, csak a magyar nyelvű szövegek környezetben megjelenő cigány jövevényszavakat tartottam releváns adatnak.

dák esetén azonban másfelől a nyelvi hitelesség torzulásával kell számolni, ugyanis amellet, hogy ezek az adatok közelebb állnak a beszélt nyelvhez, jobban tetten érhető bennük a sztenderd nyelvhasználati formáktól való szándékos eltérés igénye.

Az interneten használt cigány jövevényszavakat a stílusértékük, a szlengszerűségük és a környezetfelidéző hatásuk miatt használják a fórumozók. A példák egy része magyar nyelvű cigánynótákból származott, illetve olyan hozzászólásokból, amelyekkel a fórumozók a cigánydalok vagy a cigány megnyilatkozások nyelvi világát próbálták imitálni: *Három deci köménymag, jaj de lácsó legény vagy;*⁸ *Szól a zene jaj de nagyon lácsó / Fásy Ádám jaj de lácsó csávó jaj / Ismerik őt mindenfele / Mindig másik csaj van vele jaj.*⁹ Néhány egyéb jellegzetes példát is idézek: *elmentiünk megnézni a Nyócker!t, dzsukhel volt;*¹⁰ *Szerintem valahol itt lehet AZ a dzsukhel eltemetve.:*);¹¹ *szerintem kula a janika es en vagyok a király;*¹² *a fénye még kula, majd lesz jobb ha benne lesznek a cuccok;*¹³ *Ha plő papucsban dzsanel idehaza egész nap;*¹⁴ *Dikk mán, Gazi, dróton dzsal a petró;*¹⁵ *Az idióta lubnya mindennap fa klumpában csattog a járólapon.*¹⁶ Az interneten talált példákat még hosszan lehetne sorolni, ami azt bizonyítja, hogy az írott beszéltnyelviség szövegeinél a cigány jövevényszavak gyakoriak, ugyanis használatuk a beszélt nyelv imitációját kelti.

A cigány jövevényszavak többsége pejoratív tartalmú. Eredeti csoportnyelvi szerepük gátolja a terjedésüket, míg a médiában immár két éve főműsoridőben látható Győzike Show¹⁷ révén mégis bizonyos presztízsre és nagyobb gyakoriságra tettek szert. A valóságshow kapcsán ugyanis egyre gyakoribb a *sukár*, a *csávó*, a *dzsukhel* szavak használata, amelyeket a műsorról való hozzászólásokban is előszeretettel használnak a fórumozók. Például: *Há nagyon dzsukhel vót, én csumiztam a csávót, de igazán.*¹⁸

6. Összefoglalás

Dolgozatomban a magyar nyelv cigány eredetűnek tartott szavai közül a Kakuk Mátyás szójegyzékében lévő szavakat vizsgáltam, s több, Kakuk által cigánynak tartott szó etimológiáját cáfoltam, megmutatva, hogy szóeredeztetései sokszor hangtani és szemantikai alapon sem állják meg a helyüket.

Kakuk a szójegyzék végén (1997: 128) a következőket írja: „Voltak már, és még többen lesznek, akik megrökönyödésükben a szakértelem hiányával, tudományos kon-

⁸ <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg.phtml?szk=18635>

⁹ <http://mtoma73.fw.hu/mulato20020907/mulato.htm>

¹⁰ http://bomba.freeblog.hu/archives/2005_Jan_bomba.html

¹¹ http://www.denon.hu/read.php?f=2&i=33235&t=33094&off=20&sort=&hossa_num=1

¹² <http://www.rally.hu/forum.php?id=0&page=53>

¹³ <http://forum.hwguru.hu/index.php?showtopic=10&st=20>

¹⁴ http://www.parom.hu/main.php?page=forum_topic&topic_id=44&start=180&limit=20&allpage=

¹⁵ <http://www.krank.hu/blog/index.php?blogid=4&archive=2004-09>

¹⁶ <http://www.delmagyar.hu/forumkifejt.php?mode=fa&forumid=1516&hszid=27788>

¹⁷ <http://www.online.rtlklub.hu/gyozike/>

¹⁸ <http://forum.nice.hu/viewtopic.php?p=17207&sid=3d82076f734a2b658ec271dfe8faaff0>

tárkodással, elfogultsággal vádolnak majd, mások – írásommal nem tudván mit kezdeni – nem vesznek róla tudomást. Ha azonban feltevéseim felében-harmadában kiállják az idő próbáját, nem volt hiábavaló: olyan szempontra hívtam fel a figyelmet, amelyre nyelvészeink és néprajzosaink az utóbbi száz évben alig-alig gondoltak.” Kakuk Mátyás jóslata beigazolódott, szófejtései egy részének a révén tovább gyarapodott a magyar nyelv bizonyíthatóan cigány eredetű szavainak a száma, míg más szóeredetésesei cáfolhatók. Dolgozatomban a problémás szavak eredetére nem adtam választ, csupán pár, Kakuk által felvetett etimológiát utasítottam el.

A cigány eredetű kölcsönszavak írásbeliségben való elterjedését is vizsgáltam különböző korpuszok segítségével. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a cigány jövevényszavak az írott köznyelv szerves részévé kezdenek válni, az írott korpuszok fajtájától függően más és más arányban, illetve más és más nyelvhasználati okból.

HIVATKOZÁSOK

- Balassa József 1924: A magyar tolvajnyelv legrégebb emléke, *Magyar Nyelvőr* **53**, 5–8.
- Balácsi József Attila 2001: A cigány szó és származékai pejoratív kifejezésekben, *Magyar Nyelv* **97**, 313–24.
- Bárczi Géza 1932: *A „pesti nyelv”*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Benkő Loránd–K. Sal Éva szerk. 1976: *Az etimológia elmélete és módszere = Nyelvtudományi Értekezések 89*, Budapest, Akadémiai.
- ÉKsz. = Juhász József–Szöke István–O. Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós 1972: *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai.
- ÉKsz.² = Pusztai Ferenc főszerk. 2003: *Magyar értelmező kéziszótár*, második, átdolgozott kiadás, Budapest, Akadémiai.
- Fehértői Katalin 1987: A középkori cigány helynevek és személynevek, *Névtani Értesítő* **12**, 5–17.
- Gerstner Károly 1998: *A német vonatkoztatású elemek újabb etimológiai szótárainkban = Nyelvtudományi Értekezések 145*, Budapest, Akadémiai.
- György Eszter 2004: *Nem kell a vaker. Cigány eredetű szlengszavak tizenéves roma és nem roma tanulók körében*
[<http://www.amarodrom.hu/archivum/2004/06/7.php3> – 2006. november 15-én]
- Hadrovics László 1965: *Jövevényszó vizsgálatok = Nyelvtudományi Értekezések 50*, Budapest, Akadémiai.
- Hajdú Mihály 1968: A százéves békéscsabai zsargonszótár, *Békési Élet* 1968/1, 101–4.
- Horger Antal 2001: *Magyar szavak története, Közérdekű magyar szófejtéseink gyűjteménye*, Budapest, Tinta Könyvkiadó [az 1942-es kötet hasonmás kiadása].
- Kakuk Mátyás 1993: Cigány szavakból keletkezett személynevek, *Névtani Értesítő* **15**, 161–3.
- Kakuk Mátyás 1993: A magyar nyelv cigány jövevényszavaiból, *Magyar Nyelv* **89**, 196–204.

- Kakuk Mátyás 1997: *Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben* (Jászkun-ság füzetek 10), Szolnok.
- Karsai Ervin 1994: *A cigány nyelv és kultúra*, Budapest, Anda Romana Kultura Alapítvány.
- Kiss Jenő 1995: *Társadalom és nyelvhasználat*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Lajos 1966: Műveltségzők, vándorszők, nemzetközi szők, *Magyar Nyelv* **62**, 179–88.
- B. Lőrinczy Éva főszerk. 1979: *Új magyar tájszótár I*, Budapest, Akadémiai.
- Markovics Sándor 1886: Czigány szők a magyarban, *Magyar Nyelvőr* **15**, 497–502.
- Pais Dezső 1936: Cigány, Zigány, *Magyar Nyelv* **32**, 233–6.
- Réger Zita 1990: *Utak a nyelvhez, Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány*, Budapest, Akadémiai.
- Rostás-Farkas György–Karsai Ervin 1991: *Cigány–magyar, magyar–cigány szótár*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Rostás-Farkas György–Karsai Ervin 1992: *A cigányok hiedelemvilága (Le romenge tradiciji)*, 2. kiadás, Budapest.
- Bynon, Theodora 1997: *Történeti nyelvészet*, Budapest, Osiris.
- Vekerdi József 2000: *A magyarországi cigány nyelvjárások szótára*, második, javított kiadás, Budapest, Terebess.
- TESz. = Benkő Loránd főszerk. 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*, Budapest, Akadémiai.

GYPSY LOAN-WORDS IN HUNGARIAN LANGUAGE

ANITA SCHIRM

This paper investigates the gipsy loan-words in Hungarian. Hungarian language has relatively few gipsy loan-word. The TESz. considers only 16 words undoubtedly to be of gipsy origin while Kakuk (1997) mentions more than 300 words. Several etimologies established by Kakuk are found to be unsound.

Using a number of corpus, I examined how wide spread the gipsy loan-words are in written language. Results show that these loan-words are getting to be elemental part of the written language in a measure depending on the type of the corpus.